

TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA ILG'OR XORIJIY
TAJRIBALARDAN FOYDALANISH MASALALARI

To'rayeva Gulnora

*Andijon viloyati pedagoglarni yangi
metodikalarga o'rgatish milliy markazi
Pedagogika va psixologiya, ta'lim
texnologiyalari kafedrası o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim va tarbiya tizimida xorijiy tillarning o'rni va muhimligi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: ta'lim, erta yosh davri, ta'limiy o'yinlar, pedagogika, xorijiy til, rolli o'yinlar, psixologiya.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль и значение иностранных языков в системе образования и обучения.

Ключевые слова: воспитание, раннее детство, развивающие игры, педагогика, иностранный язык, ролевые игры, психология.

Abstract: This article discusses the role and importance of foreign languages in the education and training system.

Key words: education, early childhood, educational games, pedagogy, foreign language, role-playing games, psychology.

*O'tmishda buyuk alloma va muallimu soniylarni
tarbiyalagan bu zamin albatta, yana tarbiyalay oladi.*

Hozirgi davrda ta'limning qadr -qimmat, obro' va nufuziga teng darajada uning ijrochilarida tashabbuskorlik, fidoyilik va ishbilarmonlik ham bo'lmog'i zarur. Ta'limdagi muvvafoqiyat, aksariyat dadil harakat qiluvchilar tarafida bo'ladi. Dadil harakat, shijoat tufaylidir. Shijoatni esa insonga, o'zbek milliy pedagogikasining mumtoz namoyondasi Abdulla Avloniy takidlaganlaridek maktab ilm-ma'rifat baxsh eta oladi. Qadimdan bizda bilim olish qadrlangan. Bilimdon kishilar esa el- yurt ardog'ida bo'lganlar. Shuning uchun ham bilim olish va olingan bilimni mamlakatimiz xizmati yo'lida xizmat qildirish oliy insoniylik burchimizdir. Bu vazifalarni muvvafoqiyatli hal etishni muhim shartlaridan biri chet el maktabi va pedagogikasi tajribalari o'rganishdir. Xalqaro tajribalarini sinchkovlik va qunt bilan o'rganish orqali ta'lim tarbiyada qotib qolgan, o'z dolzarbligini yo'qotib borayotgan ish shakllari, uslublaridan xalos bo'lish bilan birga, uni munosib tarzda yangilashda qo'shimcha boy manbalarga ega bo'lamiz. Davlatimiz rahbari mamlakatda kadrlar muammosi mavjudligini barcha sohalarga islohotlar sur'atiga mos zamonaviy mutaxassislar

kerakligini aytgan edi. Shu maqsadda butun ta'lim tizimi takomillashtirilmoqda. Maktabgacha ta'lim rivojlantirilayotganini maktab saboqlariga puxta zamin bo'lmoqda. Umumiy o'rta ta'lim sifati ilg'or xalqaro tajriba va zamon talablari asosida yuksaltirilmoqda. Bugungi kunda har qaysi xalq davlat va jamiyatning taraqqiyot darajasi, avvalambor uning inson kapitaliga, inson rivojida berayotgan e'tibori bu yo'ldagi say harakatlari bilan o'lchanadi. Bugungi kunda ta'lim mazmuniga bo'lgan e'tibor rivojlangan mamlakatlardagi shart –sharoitlarga yetib bormoqda. Buning isboti sifatida xorijiy mamlakatlar ta'lim tizimini tahlil qilib o'tamiz.

Yaponiya ta'lim tizimi. Yaponiya ta'limida “iqtidorli o'quvchi” tushunchasi yo'q. chunki har bir o'quvchi alohida iqtidor sohibidir. Ilg'or mamlakatlar ichida Yaponiya ta'limi o'ziga xos yo'nalishi yetakchi o'rinni egallaydi.

Jumladan: Yaponiya ta'lim tizimining tarkibi quyidagicha:

maktabgacha ta'lim,
boshlang'ich maktab,
kichik o'rta maktab,
yuqori o'rta maktab,
oliy ta'lim tizimlariga kiruvchi oliy o'quv yurtlari.

Boshlang'ich maktabda o'qituvchilar bolalarni tanqidga, ya'ni o'z xulqining yomon jihatlari, maktabdagi kamchiliklarni tanqid qilishga o'rgatishadi. Bundan ko'rinib turibdiki, o'qituvchi faqat ta'lim berish bilan cheklanib qolmay, bolaning har tomonlama rivojlanishiga tasir etadi. Yaponiya rivojlangan davlatlar ichida o'qituvchining maoshi davlat rahbarlari orasida ham yuqori bo'lgan yagona davlat. Majburiy ta'lim muhiti. Ta'limning bu pog'onasi 6 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan bolalarni o'z ichiga oladi. Muhtoj oilalarning bolalariga moddiy yordam ko'rsatiladi. Yuqori o'rta maktab 10-11-12-sinflarni o'z ichiga oladi, bunday maktablarning kunduzgi, sirtqi, kechki bo'limlari mavjud. Yuqori bosqich o'rta maktablarda butun o'quv jarayonida o'quvchilar 80 ta sinov topshirishadi. O'quvchilar majburiy asosiy fanlardan tashqari o'z xohishlariga ko'ra ingliz tili, texnik ta'lim va maxsus sinovlarga jalb etiladi. Universitetlariga yuqori va o'rta maktabning yoki 12 yillik oddiy maktabni bitirgan o'quvchilari qabul qilinadi. Universitetlarga qabul qilinish 2 bosqichga bo'linadi: 1-bosqich turar joyda o'tkaziladi, buning uchun yapon tili, matematika, fizika, kimyo, jamiyatshunoslik, tarix bo'yicha test sinovlaridan o'tkaziladi. Yaponiyada oliy ta'lim majburiy hisoblanadi va u kasb ta'limi bilan uzviy bog'liqdir. Yaponiyada bolalar tarbiyasida onalarning roli va mas'uliyati ayniqsa kattadir. Ular farzandlarining aqlli, dono va mehnatsevar bo'lib o'sishlari uchun oila sulolasi va davlat oldida o'zlarini ma'sul deb hisoblaydi. Yaponiyada oilaviy tarbiya xususida ko'plab metodik qo'llanmalar va tavsiyanomalar nashr etiladi, radio va televideniya orqali ko'plab pedagogik maslahatlar berib boriladi. Yaponiya oilalaridagi uy partalari

diqqatga sazovordir. U mukammal, yon tomonidan muhofazalangan qurilma bo‘lib, parta ustida kitob javoni, yoritkich, soat, qalam, qog‘oz, mikrokalulyator va boshqa zaruruy ashyolar, shuningdek kerak bo‘lib qolgan taqdirda ota-onalarini chaqiradigan signal tugmachalarigacha o‘rnatilgan. Yaponiya o‘rta maktablarining saviyasi AQSH o‘rta maktablari saviyasidan bir muncha yuqori turadi. Yuqoridagilardan ko‘rinib turibdiki yaponiyada ta‘lim tizimi ham shaklan, ham mazmunan yuksak uyg‘unlik kasb etgan. Ibrat olsa, o‘rgansa arziydigan jihatlari ko‘p. E‘tiborli yana bir tomoni – Yaponiyada faqat milliy an‘analar bilan cheklanib qolmay jahondagi AQSH, Fransiya, Germaniya kabi taraqqiy etgan mamlakatlarning ilg‘or pedagogik ish tajribalari ham ijodiy o‘zlashtirilgan.

Amerika Qo‘shma Shtatlari ta‘lim tizimi: Amerikada o‘rta ta‘lim 12 yil bo‘lib boshlang‘ich o‘rta va quyi maktablarga bo‘linadi. Aksariyat qismi davlat maktablaridan iborat va ularda o‘quvchilarning 88 foizi o‘qiydi. Ta‘lim muassasalarini davlat va shahar buyudjetlari moliyalashtiradi, Qo‘shma shtatlarda yalpi ichki mahsulotning 7.5 foizi har yili ta‘limga sarflanadi. 12 foiz o‘quvchilar xususiy maktablarga boradi, ularning moddiy resurslari ota-onalar, turli mablag‘lar va xayriya mablag‘lari hisobidan shakllantiriladi. Mamlakatlarda ta‘lim maskanlari raqamlarga ega emas, ammo ular hududlar bo‘yicha yoki mashhur kishilar nomi bilan ataladi.

Fransiya ta‘lim tizimi: Fransiyada ta‘lim sifati ta‘lim, sport va tadqiqotlar bo‘yicha bosh inspeksiya tomonidan nazorat qilinadi. Ushbu bosh inspeksiya 4 ta vazirlik uchun faoliyat ko‘rsatadi. Bosh inspeksiya 4 ta vazifani bajaradi:

1. Qo‘llab-quvvatlash - ta‘lim, fan, sport, madaniyat boshqaruv idoralarini oliy ta‘lim rektoratlarini.

2. Ekspertiza qilish - vazirliklar, idoralar, shartnomalar, rahbarlar faoliyati, xizmatlar, tuzilmalar va boshqalar.

3. Baholash - tashkilotlar, muassasalar, tuzilmalar, ijtimoiy siyosiy ahvol, kadrlar.

4. Nazorat qilish - tashkilotlar, muassasalar, xizmatlar va kadrlar.

Bosh inspeksiyada to‘planadigan tajribalarning xilma-xilligi, bolalar bog‘chasidan doktoranturaga qadar davlat siyosatini muvofiqlashtirish imkonini beradi. Bu esa ta‘lim, fan va yoshlarni rivojlantirishga, o‘quvchilarni sport, jamiyat hayoti va jamoat o‘qishiga jalb etishga ta‘sir qiladi. Fransiya ta‘lim tizimiga ko‘ra bola 6-7 yoshida tayyorlov sinfga boradi, keyin shu maktabda 4 yil boshlang‘ich sinfda o‘qiydi. Bu boshlang‘ich sinflar odatda alohida boshlang‘ich maktab sifatida faoliyat ko‘rsatadi hamda ularning inspeksiyasi ham, alohida bo‘ladi. Keyingi bosqich o‘rta ta‘lim kollej deb ataladi. U yerda bola 4 yil o‘qiydi va yakunida to‘liqsiz maktab bitiruvchisi deb hujjat beradi. Keyingi 3 yil davomida turli yo‘nalishdagi litseylarda o‘qiydi hamda yakunida bakalavr imtihonini topshirib uning natijasiga qarab OTM larga qabul qilinadi. O‘qituvchilarni ishdan olishni maktab direktori amalga oshirmaydi. Yaxshi ishlamaydigan o‘qituvchilarni direktor tavsiyasiga muvofiq ta‘lim

inspeksiyasi tomonidan taftish qilinadi. Uning intizomi, o‘qituvchilik faoliyati, bolalar, ota-onalar o‘rtasidagi obro‘si diqqat bilan o‘rganiladi va tegishli chora ko‘riladi.

Maktab o‘qituvchilariga qo‘yilgan talab Fransiyada o‘ta yuqori. Ayniqsa boshlang‘ich maktablarda o‘qituvchi o‘z kasbining ustasi, ajoyib notiq, san‘atkor, musiqachi, sportchi, tashkilotchi, namunali xulq egasi bo‘lmog‘i lozim. Fransiya ta‘lim tizimlarida maktabdan va sinfdan tashqari muassasalari ko‘zda tutilmagan. Biroq maktablarda, litseylarda turli to‘garaklar mavjud.

Finlyandiya ta‘lim siyosatida uchta muhim tamoyil mavjudligini ta‘kidlash mumkin: bilimga asoslangan jamiyat haqidagi qarashlarni qo‘llab-quvvatlash, ta‘lim tengligini ta‘minlash va mahalliy hokimiyat vakolatlarini kuchaytirish. Mahalliy hokimiyat vakolatlarini kuchaytirish jarayonini o‘tgan asrning 70 yillaridan 2000-yillarga qadar Finlyandiya ta‘lim tizimidagi eng muhim o‘zgarishlardan biri sifatida ta‘kidlash mumkin. Finlyandiya ta‘lim tizimining yana bir tamoyili bo‘lgan ishonch madaniyati tufayli maktablarga tekshiruv tashriflari yo‘q. **Finlyandiya ta‘lim tizimining asosini quyidagi 7 ta tamoyil tashkil etadi deyish mumkin:**

1. Tenglik - Finlyandiyadagi barcha maktablar o‘quvchilarga bir xil sharoit va bir xil ta‘lim tizimini taqdim etadi.

2. Bepul ta‘lim - bepul ta‘lim berish bilan birgalikda o‘quvchilarga barcha o‘quv jihozlari va tushlik ham bepul taqdim etiladi.

3. Individuallik – darslarni o‘zlashtirishi qiyin bo‘lgan o‘quvchilar bilan o‘qituvchilar yoki yaxshi o‘zlashtirgan o‘quvchilar alohida shug‘ullanishadi. Finlyandiyada o‘quvchilar qo‘shimcha darslarga qoldirilmaydi.

4. Amaliylik – o‘quvchilarni imtihonga emas balki hayotga tayyorlash. Darslarda o‘quvchilar, masalan, viza kartadan qanday foydalanish, shartnomalar tuzish, saytlar yaratish, tikish, ovqat pishirish, marketing va sotuv ishlari bilan shug‘ullanish kabi amaliy ishlar bilan shug‘ullanadilar.

5. Iшонch va o‘qituvchilar salohiyati – barcha maktablardagi o‘qituvchilar magistratura darajasiga ega bo‘lishlari shart. O‘quvchilarga uy vazifasi deyarli berilmaydi, ota-onalar farzandlari bilan uyda shug‘ullanmaydi va o‘qituvchilarning o‘quvchilarni hayotga tayyorlashiga to‘liq ishonishadi.

6. Ixtiyoriylik – dars jarayonida qay darajada ishtirok etish o‘quvchilar ixtiyorida. O‘qituvchilar o‘quvchilarni darsga qiziqтира olmasalar o‘quvchilar sinfni tark etishi yoki o‘zlari yoqtirgan boshqa biror mashg‘ulot bilan shug‘ullanishlari mumkin.

7. Mustaqillik – fin ta‘lim tizimida o‘qituvchilar o‘quvchilarni imkon qadar o‘zlari bilim va ko‘nikmalarni o‘zlashtirishlari kerakligiga yo‘naltiradi. Bilimlarni hayotda qanday tatbiq etish ko‘nikmalari amaliy mashg‘ulotlar yordamida shakllantiriladi. O‘quvchilarning har qanday fikrlari inobatga olinadi va qo‘llab quvvatlanadi.

Finlyandiya ta’limining muhim xususiyatlaridan yana biri shundaki, u barcha darajalarda, ya’ni maktabgacha ta’limdan oliy ta’limga qadar to’liq bepul ta’lim olishni ta’minlaydi.

Biz ayni damda chet el pedagogikasidagi ilg’or jihatlarini o’zlashtirish, yangi-yangi o’quv predmetlarini ta’lim tarkibiga kiritish bilan jahondagi eng ilg’or xorijiy davlatlar ta’lim tizmini o’rganmoqdamiz.

Ayni damda AQSH pedagogikasidagi:

1. Bolani o’z kuchi, imkoniyatiga ishonch ruhiyatida tarbiyalash.
2. O’quvchining eng kichik shaxsiy imkoniyatlarini ro’yobga chiqarish uchun kurash
3. Bolani kamsitmaslik, insoniylik qadriyatlarini va g’ururini yerga urmaslik
4. O’quvchini ilk davridanoq kasbga yo’naltirish
5. Vataniga faxr va iftixor ruhi bilan tarbiyalash.

Yaponiya ta’limidagi:

1. Bolani maktabga puxta tayyorlash;
2. Kichkintoylar ta’lim va tarbiyasiga ota-onalar masuliyatini kuchaytirish;
3. O’quvchilarni nafosat jismoniy kamolotiga berilayotgan etibor;
4. O’qituvchi kadrlariga yuksak talabchanlik;
5. Yosh talantlar bilan olib borilayotgan izchil ishlar.

Germaniya ta’limidagi:

1. Tabaqallashtirib o’qitishga kuchli e’tibor;
2. O’quvchilarni mehnat ta’limini mustahkamlash
3. Kasbga yo’naltirish.

Fransiya ta’limidagi:

1. Maktabgacha tarbiyadanoq o’quvni predmetlashtirib tashkil etish;
2. Boshlang’ich ta’limni 3 bosqichda puxta amalga oshirish
3. O’quvni didaktik vositalar bilan ta’minlashga berilayotgasmn katta e’tibor.
4. O’quv muassasalarinig turli firmalar, konsernlar, korxonalar, mustahkam aloqalari va boshqa ibratli jihatlari bizning ta’limga ham ko’chib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. G. Anorqulkova, A. Karimov. Xorijiy mamlakatlar ta’lim tizimining o’ziga xos yo’nalishi uslub va tahlili. Xalq ta’limi ilmiy metodik jurnali. 2017-yil. 3-son.
2. A. Nosirov. Fransiyada talim sifati qanday nazorat qilinadi? –“Boshlang’ich ta’lim” jurnali. 2019- yil. 12- son.
3. R. Ilashova. Amerika maktablarida- “Boshlang’ich ta’lim” jurnali. 2019- yil. 3-son